

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1939

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1 9 3 9

AF BRANDE SOGNS HISTORIE

VED T. BUNDGAARD LASSEN

Skolevæsenet i Brande og Uhre
gennem 200 Aar.

Allerede i Tiden 1100—1300 blev der oprettet en Del Skoler her i Landet, nemlig Domskoler ved Domkirkerne og Klosterskoler ved Klostrene, væsentlig for Børn af Adelen og Præstestanden. Samtidig fremstod i flere Byer private Skrive- og Pogeskoler for Borgerne Børn. Derimod var der ikke før Reformationen Tale om Undervisning af Almuen paa Landet, og i den første Tid efter Reformationen bestod Undervisningen paa Landet kun i den saakaldte Degnelæsning.

Om denne skrev Biskop Peder Palladius: »Som Sognepræsten lærer og underviser de gamle, saa bør og Sogndegnen lære og undervise de unge. Naar det om Søndagen har ringet første Gang, da skal Degnen klemte 15 eller 16 Klemte, og da skulde de vide, at det klemter til Børnelærdom. Ungdommen skal da komme til Kirke og sætte sig i de øverste Stole, og Degnen skal staa imellem dem og lære Børnelærdom med Lyst og Lempe, efter som den Degnebog, som blev prentet i København, udviser.

Men til dem, der ikke bor i Kirkebyen, skal Degnen komme mindst een Gang om Maaneden, en Søndag Eftermiddag, naar det er dejligt Vejr, og Børnene kunde komme af Huse.«

Med Degnelæsningen gik det imidlertid, som det bedst kunde. Bønderne var forsømmelige med at sende deres Børn til Kirken, og mange af Degnene kunde ikke faa Tid til eller vilde ikke paatage sig denne Undervisning.

Naar man fraregner de Steder, hvor interesserede Mænd af Adelen oprettede Skoler, blev Almueundervisningen ikke væsentligt forbedret før et Par Hundrede Aar efter Reformationen.

I Aaret 1721 lod Frederik den Fjerde paa Kron- eller Ryttergodserne opføre 240 grundmurede Skoler, saakaldte Rytterskoler. De Bestemmelser, der gjaldt for disse Skoler, blev optaget i senere Skoleforordninger og danner altsaa paa en Maade Grundlaget for senere Skolelovgivning.

Kristian den Sjette, der fuldt ud var lige saa interesseret i Almuens Oplysning som sin Fader, gik endnu videre end denne, og ved Forordningen af 23. Januar 1739 paabød han, at alle Degne skulde holde Skole, og i de Sogne, hvor der ikke var Degneskoler, skulde der bygges Skoler, som skulde betjenes af Skoleholdere.

Forordningen indeholdt Bestemmelser om Degnenes og Skoleholderens Pligter og Løn, om Kaldsretten til Embederne, Skolehusenes Indretning m. m., men Loven mødte stærk Modstand, og kun faa Steder blev dens Bestemmelser ført ud i Livet.

— — —

Efter Skolefundatsen for Brande Sogn ser det ud til, at Degnen i Brande, før Forordningen udkom, har givet Undervisning ud over den befalede Degnelæsning.

Fundatsen meddeler: »Siden Degnen i Brande har tilsagt og lovet at dele Degneembedets Indtægter saavel som Skolelønnen med Organisten udi Sognet, som

bliver den anden Skoleholder, saa har Hr. Jens Risum foruden den ordinære Skoleholderløn, der er fastsat til 4 Skl. dansk af hver Td. Hartkorn, tillagt til Skoleholderløn samme at forbedre de tre Gaarde Askær, Dørslund og Hyvild, som af hans Majestæt er købt og skal tilhøre Brande Kirke endog til evig Tid, men dog til evig Tid til hvert Aars Martine skal betale til Skoleholderløn 13 Rgd. 2 Skl.«

Fundatsen er dateret Brande Kirke 21. Marts 1741, underskrevet af Ole Krabbe, Jens Lauridsen Risum, Sofie Gjeding, Claus Kortzen og stadfæstet af Stiftamtmand Gabel og Biskop Brorson.

I Brande Sogn bevirkede Forordningen af 1739, at der i 1741 blev bygget en Skole og ansat en Skoleholder i Uhre. Skolen laa i den østlige Udkant af Byen paa det Sted, hvor Brandevejen skifter Retning fra Vest til Syd.

Hvornaar den første Degn blev ansat i Brande vides ikke, men allerede i Midten af det 17. Aarhundrede laa der Øst for Kirken et Degnehus, hvor Degnen, hvis Arbejde paa den Tid vel nok udelukkende var knyttet til Kirken, havde sin Bolig. Om Degnens Indtægter indberetter Præsten Laurids Winther saaledes:

»Degnens Indkomst af Brande Sogn efter hans egen Optegnelse med egen Haand fra sig given kan beløbe sig aarlig af Gaardene til halvsjette Tdr. Rug og halvsjette Mark udi Penge, hvilke besværlig af samme udredes. Af Boel- og Husfolk 5 Mark.

Er alene til Degnen der intet andet uden en liden Kaalgaardsjord og et Styk Agger ved Kirkegaarden saa bred som Kirkegaarden er. Intet Ost, Smør eller sligt deslige. Ej heller Offer af Sognefolket paa Højtidsgange. Husbygningen der findes, haver han selv næsten bekostet.

21. Februar 1649.

Laurids Nielson Winther.«

Efter 1741 var der altsaa i Sognet to faste Skoler, Brande og Uhre, hvor der gaves Undervisning henholdsvis af en Degn og en Skoleholder. Det var dog kun en kort Del af Aaret, der blev givet Undervisning, endnu i 1810 kun i et Par Vintermaaneder. Skoleholderne var i mange Aar Husmænd, der havde Skoleholderembedet som et Bierhverv. Skolehusene var smaa, lavloftede 3 Fags Bygninger med Lergulv og Straatag.

Børnene, der søgte Skolerne, lærte kun Bibelhistorie, Katekismus og Læsning — til Læsebøger brugte man Testamentet, Salmebogen og Bibelen. Endnu saa sent som 1810 var der i Brande Skole kun en Dreng, der fik Undervisning i Regning. For Undervisning i Regning og Skrivning skulde der for hvert Barn betales 8 Skilling maanedlig til Skrivematerialer, men da det blev overladt til Forældrenes Afgørelse, om de vilde have deres Børn undervist i disse Fag, blev Resultatet, at kun ganske enkelte Børn lærte at regne og skrive.

I 1792 var der i Sognet kun 13 Mænd, der kunde skrive og læse Skrift. Dette Aar forlangte Regeringen en Redegørelse for, hvor mange bosiddende Mænd i Landets Sogne der kunde skrive og læse. Præsten i Brande, Jens Breum, beretter herom følgende:

Brande Bye: Niels Østergaard, Niels Nygaard, Peder Arenborg.

Skærlund: Peder Hansen.

Uhre Bye: Jens Tøgesen, Jens Pedersen, Niels Organist, Jens Nørgaard.

Fløe Bye: Søren Sørensen.

Lundfold: Jens Lund.

Brandlund: Lars Nedergaard, Mads Hannerup.

Kragssig: Chresten Hannerup.

Ikke flere end disse kan i dette Sogn skrive eller læse Skrift bevidnes.

Men i Størstedelen af Landets Sogne stod det sikkert ikke bedre til med Almueundervisningen. En Omordning af Skolevæsenet, som Loven af 1814 paabød det, var haardt tiltrængt, og denne Skolelov indledede da ogsaa indenfor dansk Skolevæsen en *Udvikling, der har holdt sig helt op til vore Dage.*

Forordningen af 1814 paabød, at Skolekommissionerne inden Januar Maaned 1816 skulde indberette, »hvor mange Skoler Sognet nødvendigt maa have, og om Omgangs Skolehold eller Hjælpeskoler bekvemest og mindst bekostelig for Sognet kunne anvendes.«

Paa disse Spørgsmaal svarer Pastor From, Brande, den 17. Januar 1816:

»Brande Sogn maa nødvendig ligesom hidindtil have to faste Skoler, og bør den ene blive beliggende, hvor den er, i Kirkebyen Brande.

Den anden ligger i Byen Uhre, hvor den formedelst Byens Størrelse ansees betænkelig at bortflytte, selv om nogle enkelte Steder ved Flytning kunde benytte Skolen, da det ansees for gavnligere, at 26 Beboeres Børn under ethvert Vejrlig kunde søge Skolen, naar den forbliver i Byen, end om disse ved streng Vinter ved at udflytte Skolen $\frac{1}{4}$ Mil fra Byen ikke kunde indfinde sig i den.

Hver af disse Skoler have 109 Tdr. Hartkorn og ligeledes hver Skole 60 Børn.

Brande Sogn, der er meget adspredt og har en Del enligliggende Steder, som paa Grund af store og farlige Aaer ej kan afbenytte de to faste Skoler, maa nødvendig have Omgangsskolehold, da en Hjælpeskole ikke kan anlægges i dette Sogn, saaledes at de længstfraliggende kan benytte den. To saadanne Skolelærere i det mindste maa man have, som er saa duelige, at de i det ringeste kunde bibringe de mindre Børn de nødvendige

Forkundskaber, og siden i den mere tilvoksende Alder maatte disse Børn afgives til en af de faste Skoler.

Efter Direktionens Skrivelse skal Skolekommissionen opgive, hvad Løn der er bestemt saavel for Brande som Uhre Skolelærere. Denne faar foruden Brændsel ej mere end 9 Rdl. 3 Mark i aarlig Løn, en ussel Bolig og en Jordelod. Hiin (Brande) derimod faar alene Brændsel, men som Sognedegn nyder han forskellige Indkomster. Til Brande Skole hører vel en Skolelod, men da den ingen Hø afgiver, blev der foreslaaet et Tillæg af 4 Læs Hø og 6 Tdr. Byg, som var saa meget billigere, da Læsetiden nu bliver mere end det dobbelte mod tilforn.

Uhre Skole, som er vacant, og som blot har en interims Substitut (midlertidig Stedfortræder), som forlængst er indberettet som saadan, maa nødvendig have en anstændig Bygning og saadan Forandring i Lønnen, at en duelig Lærer deraf kunde leve.

Af Skolekassen kan ingen Bidrag forventes, da den kun er i sin Begyndelse, og den ældre forsvandt ved Anskaffelsen af 30 Holms Anvisninger til Lærebøgers Forklaring, som kostede 20 Rdl. mere, end Kassen da ejede. For to Aar siden blev givet det Haab, at flere af disse Holms Bøger kunde forventes fra det biskoppelige Kontor i Ribe.«

Allerede før 1814 havde man i Brande Sogn haft private Omgangsskoler, ligesom Otto Arrevad til Brandholm til sine egne og enkelte andre Børns Undervisning havde bekostet en privat Lærer.

Omgangsskolerne havde deres Navn deraf, at der ikke blev holdt Skole paa et bestemt Sted, men Beboerne skiftedes til at afgive Plads til Børnene, og Læreren gik saa paa Omgang og holdt Skole et Par Uger ad Gangen hvert Sted. Ofte foregik Undervisningen i Folkestuen, hvor Børnene og Læreren saa sad ved Langbordet og arbejdede, mens Spinderokkerne paa Gulvet, Karterne paa Væggen, Skeerne og Gaflerne

i Vinduessprossen samt Gryder og Pander ved Komfuret vidnede om det Arbejde, der ellers udførtes i disse Stuer.

Efter Loven skulde der nu i Brande Sogn oprettes offentlige Omgangsskoler, men Tiderne var daarlige, der var ingen Penge i Skolekassen, og Beboerne i Sognet krympede sig ved nye Skattepaalæg, saa der gik mange Aar hen, før Skolevæsenet kom i Overensstemmelse med Lovens Bogstav.

Endnu omkring 1850 har Sogneforstanderskabet Gang paa Gang Sammenstød med Beboere, der er utilfredse over forøgede Skoleudgifter og forøget Skolegang. Optegnelser i de gamle Skole- og Embedsprotokoller fortæller om, hvor vanskeligt det var for Forstanderskabet at faa Skolevæsenet ordnet, saa det virkede til alles Tilfredsstillelse.

Hvornaar de første offentlige Omgangsskoler i Brande Sogn blev taget i Brug, meddeler Protokollerne intet om, men man ser af Skoleprotokollen, at der i 1844 var to Omgangsskoledistrikter i Sognet, et sydligt: Risbjerg, Skærlund og Sandfeld og et nordligt: Askær, Arvad og Flø. Undervisningen fandt Sted i nogle Stuer, Forstanderskabet havde lejet paa Gaardene til en aarlig Pris af 2 Rdl. pr. Stue. I søndre Distrikt blev der undervist paa tre forskellige Steder og i nordre paa to Steder.

Til Lærere for Vinteren 1844—45 valgtes i nordre Distrikt Søren Jørgensen og i søndre Distrikt Mads Sørensen. Lønnen var henholdsvis 24 og 22 Rdl. Lærerne ved Omgangsskolerne var kun Vinterlærere, om Sommeren gik Børnene fra nordre Distrikt til Brande og fra søndre Distrikt til Uhre, hvor de undervistes af de faste Lærere en Dag ugentlig.

Omgangslærerne, der som oftest var unge Karle paa

18—20 Aar uden nogen Læreruddannelse, arbejdede om Sommeren ved Landbruget. Mange af dem virkede kun som Lærer en Vinter eller to, dog fungerede Søren Jørgensen som Omgangslærer i en lang Aarrække.

I 1845 blev der bygget en Biskole paa Brandholm Mark. Grunden, 800 Kvadratalen, kostede 1 Rdl. 5 M., og Arbejdet ved Skolens Opførelse var anslaaet til 34 Rdl. 3 Mark 3 Skl.

Børnene fra det Distrikt, der blev henlagt til Biskolen, undervistes af Læreren i Uhre, om Vinteren tre Dage ugentlig og om Sommeren to Dage.

I 1847 blev der klaget over denne Skoles Beliggenhed, men derom er fortalt i Vejle Amts Aarbøger 1936, Side 233, hvorfor det her kun skal nævnes. Paa samme Tid, som Forstanderskabet beskæftigede sig med denne Klage, maatte det føre en Strid med Mændene fra Harrild, en Strid, der ogsaa angik Skolevæsenet.

Børnene fra Harrild skulde efter Skoleplanen høre til Skibild Skole i Arnborg Sogn, men Beboerne søgte om, at de maatte blive under Brande Sogn. Om Vinteren skulde der i Harrild holdes Omgangsskole 33 Dage, nemlig 9 Dage paa Øde Harrild og 12 Dage paa hver af andre to Gaarde i Harrild.

Forstanderskabet giver Lov til, at Børnene forbliver under Brande paa den Betingelse, at Beboerne selv betaler Kostpenge til Læreren i 24 Dage, Lønnen maa de derimod trække fra deres Skolebidrag. Løn og Kostpenge i de 9 Dage vil Kommunen betale, da Øde Harrild beboedes af en Familie, der var under offentlig Forsorg.

Harrild Mændene trak imidlertid ogsaa Kostpengene fra deres Skolebidrag, og derved opstod Striden. Kancelliet afgør Striden og bestemmer, at Harrild Børn skal gaa til Brande Skole om Sommeren, medens de

om Vinteren undervises af en privat Lærer, hvem Beboerne selv betaler Kost og Logi.

Aldrig saa snart var denne Skolestrid bilagt, før en ny opstod. Denne Gang var det Beboerne i Brandholm Biskoledistrikt, der gav Anledning til Striden.

Beboerne i Uhre andrager i November 1847 om, at Beboerne i de andre Distrikter, der har Lærer fælles med Uhre, maa hjælpe til med at skaffe Tørv til Læreren egne Værelser. Forstanderskabet finder det rimeligt, da der i mange Aar har været utilstrækkeligt Tørveskær paa Uhre Skolelod, og det er derfor uretfærdigt, at Beboerne i Uhre skal levere 3500 Hedetørv og 6000 Klyner til deres Skole, medens Brandholm Distriktets Beboere slipper med 2000 Tørv til Biskolen.

De sidstnævnte Beboere vil imidlertid ikke nøjes med Forstanderskabets Afgørelse, og i Maj 1849 søger de Kancelliet om Fritagelse for at levere Brændsel til Læreren i Uhre, men Kancelliet bestemmer, at de to Distrikter skal levere Tørv efter Hartkorn.

Heller ikke denne Kendelse vil de rette sig efter. De vil bevise med mange Vidner, at der er tilstrækkelig Brændsel paa Uhre Skolelod af fornøden Godhed endnu i mange Aar, uden at Lodden derved beskades, og de klager i Januar 1851 til Skoledirektionen over, at de skal deltage i Leverancen af Tørv til Uhre Skole, og over, at Forstanderskabet har udvidet Læreren Lejlighed. De skriver bl. a.:

»At det har været vor Pligt i disse Krigsaar at afgive vore Sønner til Fædrelandets Forsvar, og alle at bidrage dertil efter bedste Evne, kan vi nok indse, og vi gør det med Glæde, men at vi til samme Tid skal være bebyrdet med Arbejde, hvortil der ikke efter vor Skønning er mindste Ret, fordi en Skoleholder, der i alle Henseender har bedre Indtægt end de fleste her i Omegnen, hos nogle af Forstanderskabet finder Medhold, dette finder vi ikke i Orden.«

De beder endvidere om, at det maa undersøges, om de er pligtige at bekoste mere Bygning til en Skoleholder, end han efter Loven kan tilkomme, fordi de engang har indrømmet ham mere Jordlod end foreskrevet.

Forstanderskabet erklærer til denne Klage, at Spørgsmaalet om Ildebrændsel har fundet sin Afgørelse ved Ministeriets Bestemmelse, og denne Bestemmelse er paa lovlig Maade blevet offentliggjort i Sognet.

De øvrige Klagepunkter tilbagevises paa det kraftigste. Den Erklæring, der vedlægges Klagen, er formet som en streng Fordømmelse af Klagernes Adfærd.

»Det har i de sidste Aar vist sig, at det i 1844 opførte 5 Fags Udhus var for lille, og Forstanderskabet har længe været betænkt paa at afhjælpe dette Savn for den særdeles dygtige og flittige Lærer (Jessen), hvis Nidkærhed og Virke alle retsindige Mænd i Sognet maa paaskønne.

Den lempeligste Maade at ordne det paa var at bygge Udhusets og Vaaningshusets Gavle sammen, hvorved en Del Sten sparede, og der blev mere Plads end ved Tilbygning af et Fag. Det kostede 31 Rdl., og Udgiften var optaget i Overslag over Skoleudgifter 1850. Der fremkom ingen Klager derover. Ved ikke at klage i rette Tid, er det aabenbart, at Klagerne har tabt al Ret til at klage.

Efter Loven kan Læreren fordre 6 Fag Udhus, og det har han nu. At han har behøvet disse Fag maa glæde enhver rettænkende Mand i Sognet, da det heraf ses med hvilken Flid, Læreren har opdyrket den for dum uopdyrkede Hedejord paa Lodden, uden at hans vigtigste Gerning i Skolen har lidt det mindste derved.

De haarde Beskyldninger, Klagerne har imod hele Forstanderskabet, tilkommer det dem at bevise Sandheden af, indtil da erklærer vi dem falske. Af hvad Aand Klagerne taler ses af Ytringer som denne: »At det har været vor Pligt. . . .«, thi ikke en af dem har haft Sønner i Krigstjeneste, da deres Sønner alle er under Værnepligtsalderen.

Det er ogsaa usandfærdigt, at Uhre Embede er bedre end de fleste i Omegnen. Andragendets Slutning: »Fordi vi engang har indrømmet ham . . .«, hører der ogsaa en ikke ringe Grad af Frækhed til at fremkomme med, thi Jordlodden er udlagt af Uhre Bys Marker, længe før Brandholm Distriktet blev forenet med Uhre, og ingen i dette Distrikt har afgivet det allermindste til Lodden.«

Forstanderskabet henstiller sluttelig trøstig denne Sag til højere Afgørelse, og Kultusministeriet erklærer da ogsaa senere, at Klagen maa anses for ubeføjet, og at det ikke vil foretage sig videre i denne Sag.

— — —

De Klager over Skolevæsenet her har været omtalt, var de mest omfattende, men der var mange mindre, og man faar det Indtryk, at Skolen i første Halvdel af det 19. Aarhundrede endnu betragtedes som et nødvendigt Onde, og at Udgiften dertil ofte ydedes med Uvilje.

Lærernes Løn var paa den Tid daarlig, i rede Penge fik de ikke meget, men modtog Lønnen gennem Naturalier, Korn, Hø, Halm m. m. og gennem Indtægten af den Jordlod, der var tillagt Embedet. Efter som Aarene gik, blev Lønnen dog bedre, hvilket skal vises gennem nogle Eksempler fra Brande Sogn.

De ældste Lønningsbestemmelser for Lærerne ved de to faste Skoler giver følgende Oplysninger om Embedernes Indtægter:

Brande: Ældre Indtægter: A) Som Degn har Skolelæreren i Brande faaet af hele Sognet: a) 6 Tdr. Rug, b) Offer og Accidenser, som anslaaes til 20—40 Rbdl. Sølv, c) Smaaredsel, nemlig Ost eller Mælk til Ost, som anslaaes til 2—4 Lisp. Ost.

B) Som Skolelærer har han haft: Pengeløn, anslaaet

forskelligt fra 7—9 Rbdl. Middeltallet bliver ca. 8 Rbdl. — 30 Læs Tørv.

C) Som Degn eller Skolelærer har han haft til Brug et Stykke Jord i Nærheden af Skolen og aarliggen tre Læs Hø til Vinterfoder.

Paa det nævnte Jordstykke hvilede 1 Skp. 1 Fjd. 1 Album privilegeret Hartkorn.

Uhre: Pengeløn ca. 9 Rbdl. Sølv. Brændsel 30 Læs Tørv. Græsning til to Køer og Faar. Fourage to Læs Hø.

Ved Udskiftningen sidst i det 18. Aarh. blev der tilagt hvert Embede en Jordlod.

Disse Bestemmelser gjaldt rimeligvis til 1814, da der gennem Skolelovens Forordninger blev fastsat nye Lønninger for hele Landet, mere ensartede end man hidtil havde haft.

I August 1843 forandredes Lønnen igen, og efter Overslag til Skoleudgifter i Brande Sogn 1845 ser man, at Lærerne nu fik 9 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg in natura samt Værdien af 10 Tdr. Byg efter Kapitelstakst.

Dertil kom saa Fourage, 128 Lsp. Hø og 192 Lsp. Halm, Brændsel, 5500 Hedetørv og 6000 Klyner samt Offer og Accidenser og Smaaredsel eller Nannest (Smør, Æg og Ost fra Beboerne), hvilke tre Dele anslaaes til 10 Tdr. Byg.

Af andre Udgifter til Skolevæsenet nævnes i Overslaget Skat af Skolelodderne 5 Rdl., Omgangslærernes Løn 46 Rdl., Leje af Skolestuer 13 Rdl., Udgift til Bygninger 132 Rdl. 5 Mark 14 Skl., Udgift til Skolekassen 3 Rdl. 2 Mrk. De samlede Skoleudgifter i rede Penge beløber sig til 262 Rdl., som paalignes 135 Beboere.

Indtægterne af Jordlod var ligesom de kirkelige Indtægter, Offer og Accidenser, varierende fra Aar til Aar.

I Uhre Skoles Embedsprotokol er der i en længere

Aarrække ført Regnskab over de kirkelige Indtægter, og man ser, at de i disse Aar veksler fra 63 til 118 Rdl.

Uddrag af et enkelt Aars Regnskab (1856): Paaskeoffer 10 Rdl. 4 Mrk. 14 Skl., en Barnedaab 4 Rdl., Barnedaab for 4 Husmænd 1 Rdl. 1 Mrk. 7 Skl., Pinseoffer 10 Rdl. 1 Mrk. 8 Skl., Barnedaab i Alkjærlund 3 Mrk. 12 Skl., Bryllup paa Brandholm 6 Rdl. 14 Skl., Juleoffer 10 Rdl. 5 Mrk. 10 Skl. I alt dette Aar 90 Rdl. 2 Mrk. 6 Skl.

Brande Skoles Embedsbøger udviser, at Højtids- og Konfirmationsoffer har givet gennemsnitlig 10 Rdl., Bryllupsoffer har ofte været paa 5—7 Rdl., Offer ved Barnedaab ca. 1 og ved Begravelse ca. 2 Rdl.

I Tiden 1857—1875 var Indtægten ved Offer højst i 1872, 140 Rdl. 5 Mrk. 6 Skl., og lavest i 1863, 59 Rdl. 2 Mrk. 10 Skl.

I 1875—1899, da der regnes med Kroner, varierer Indtægten fra 281,35 Kr. til 195,17 Kr.

Endnu for 30 Aar siden var Ofret en væsentlig Del af Lærernes Løn, og at de var meget interesserede i, at der blev ofret godt, viser et lille Træk fra Brande.

Her blev omkring 1906 ansat en ny Andenlærer. Denne syntes ikke, at der var Grund til, at han skulde ofre til sin Kollega, Førstelæreren, og naar Mændene gik op til Alteret med deres Offer, blev han derfor siddende, men det kunde Førstelæreren ikke lide, da han var bange for, at det skulde virke som et daarligt Eksempel for Menigheden.

En Dag sagde han derfor til Andenlæreren: »Jeg vil selvfølgelig ikke have Offer af Dem, men for det gode Eksempels Skyld vil jeg gerne, at De gaar op til Alteret med Offer, saa kan De jo faa det igen, naar vi kommer hjem.«

En ikke uvæsentlig Indtægt for Lærerne var Skole-

pengene, der betales af Beboerne, 1 Rdl. for et Barn, 1 Rdl. 3 Mrk. for to Børn, og det samme hvis der var flere. Beboerne i Omgangsdistrikterne betalte kun det halve Beløb. I Firserne blev Beløbet nedsat til 1 Kr. pr. Barn, og hver af Lærerne havde da ca. 50 Kr. i Skolepenge.

I 1853 søger en Del af Provstiets Lærere om, at der maa tillægges deres Embede 6 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg in natura og 25 Tdr. Byg efter Kapitelstakst.

Ministeriet udbeder sig gennem Provst Wolf i Hvejsel Forstanderskabets Erklæring.

Forstanderskabet i Brande svarer, at det vel indser det ønskelige i Lærerlønnens Forhøjelse, men erklærer:

»Dette Sogns Beboere kunne ingenlunde taale en forøget Udgift til Skolelærerne, thi meget faa er de nogenlunde Formuende i Sognet, og Resten af Beboerne har saare ondt ved at skaffe sig det allernødvendigste endog under Selvfornægtelsens og Tarvelighedens største Strengthed, allerhelst da Folkelønningernes og den øvrige Arbejdskrafts Dyrhed hviler med en saare stor Tyngde paa enhver Ejendomsbesidder.«

Forstanderskabet føler sig overbevist om, at det vil erkendes, at et Sogn med ringe Jorder og en lang og besværlig Transport til Købstæderne ikke formaar selv med den største Velvilje mod Lærerne at berede dem saadanne Vilkaar som Sogneboerne i frugtbare Egne, og hedder det til Slut i Erklæringen:

»Embederne i Brande Sogn mangler hver 15 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, altsaa ikke just gode, men dog saaledes, at en Begynder med al god Grund vil tage tiltakke med dem.

Naar Lærernes Løn vurderes i Penge, saa nær som fri Bolig, Hø, Halm og Brug af Skolejord, da har Sognet i Gennemsnit for fem Aar 1849—1853 udredet pr. Tdr. Hartkorn 1 Rdl. 5 Mark og 10 Skl.«

I Skoleprotokollens Fortegnelse over Indtægterne af Lærerembederne vurderes de saaledes i 1856:

Brande:

9 Tdr. Rug in natura, sat til	52 Rdl.	5 Mrk.	1 Skl.
5 - Byg — —	20	- 3	- 8 -
10 - - efter Kapitelst. . .	41	- 1	-
Brændsel til eget Brug	50	-	
128 Lpd. Hø	18	-	
192 Lpd. Halm	25	-	
Fribolig	30	-	
Embedsjord	60	-	
Offer og Accidenser ca.	60	-	
Nannest (har udgjort 4 Lpd.			
Ost, 2 Lp. Smør, 30 Sn. Æg)	18	- 2	-
Kirkens Rengøring	6	-	

Ialt 381 Rdl. 5 Mrk. 9 Skl.

Indtægterne af Embedet i Uhre er vurderet til 414 Rdl. 15 Skl., da det har 2 Tdr. Byg mere efter Kapiteltakst, og Embedsjorden er sat til 90 Rdl.

Paa det nær, at Embederne i 1893 blev tillagt 10 Tdr. Byg mere, var Lønnen i det væsentlige uforandret til 1899, da man fik en ny Lønningslov for hele Landet, hvorefter hele Lønnen skulde udbetales i Penge.

Førstelæreren i Brande fik efter denne Lov i Grundløn 750 Kr. og som Kirkesanger og Kirkebylærer 150 Kr. Førstelæreren i Uhre fik 700 Kr. og som Organist 75 Kr. og det gamle Legat paa 26 Kr. 66 Øre.

Indtil Midten af Aarhundredet blev der ikke kostet meget paa Materiel til Skolerne, og mange Steder Landet over benyttede man i en Aarrække efter 1814 de samme Skolestuer, der var i Brug før Lovens Gennemførelse, skønt de slet ikke svarede til Lovens Bestemmelser.

Gamle Optegnelser og Indberetninger om Skolevæsenet paa den Tid vidner om, hvor sørgeligt det saa ud med Hensyn til Læsebøger. Mange Steder havde man ingen Læsebøger, men maatte benytte Bibelen i Læsetimerne, andre Steder havde man vel Læsebøger, men saa faa Eksemplarer, at mange Børn skulde se i samme Bog. Nogle Eksempler fra forskellige Skoler viser, hvad man kunde finde i »Bibliotekerne«.

»Den hellige Historie, Bibelen. Balles Bibellæsning. Religionsbogen. En Bibelsk-Historie.«

»5 Stykker af Prahls Fortællinger. 3 Stykker af I. Birchs Historie. 3 Stykker af Justes Bondepraktika, og tvende af de til Skolens Brug udkomne første Udgaver af de ny Salmebøger.«

»Luthers Katekismus. I. Birchs Bibelhistorie, nogle Stykker af Thonboes Bibelhistorie og en Bibel.«

En fjerde Skole har foruden Bibelen kun tre Bøger: »Man skal lære af andres Eksempler«, »Sange for unge Piger« og »Herremand og Bønder«.

Disse Mangler blev først afhjulpne i den Opgangsperiode, der fulgte efter Trearskrigen. Folk fik da efterhaanden større Interesse for Skolen, og der blev nu ofret mere paa den.

En Lærer skriver saaledes: »Skolegangen blev nu mere stadig. Beboerne fik et bedre Syn paa Skolen, og det blev stadig bedre for Lærerne med Hensyn til Skoleapparater, med hvilke man nu ikke var saa knebne.«

Det ser man ogsaa af Optegnelser i Brande Sogns Skoleprotokol. I 1850 anskaffer Forstanderskabet til Skolerne Europakort, Danmarkskort og Palæstinakort, 6 Fabers, 6 Birchs og 6 Villes Læsebøger.

I 1856 faar Sognet fra Ribe 60 Eksemplarer Ny Testament til 30 Rdl. De fordeles saaledes mellem Skolerne: Brande 12, Uhre 12, Brandholm 12, Risbjerg 4,

Skærlund 4, Sandfeld 4, Flø 4, Askær 4, Blæsbjerg 4, medens Harrild maa nøjes med nogle af de gamle Eksemplarer.

I 1884, da der i Uhre Skole var 20 Børn i ældste og 26 i yngste Klasse, havde man her 13 Holm og Ibsens Læsebøger, 6 Berlins og 10 Thyregods Skrifflæsningsbøger samt fire Kort.

I 1856 vedtog Forstanderskabet, at der skulde bygges en ny Skole i Brande paa 9 Fag med 3 Fag til Skolestue. Skoledirektionen meddeler Forstanderskabet, at Skolen skal være paa 10 Fag og Skolestuen saa stor, at hvert Barn kan faa 100 Kubikfod Luft, men Forstanderskabet beder om Lov til at formindske Kubikindholdet, da man skønner, at en Stue paa $9 \cdot 11\frac{1}{2}$ Alen, $3\frac{1}{2}$ Alen til Bjælkerne vil være tilstrækkelig rummelig for et Børneantal af 25—30, »allerhelst her i denne luftige og kolde Egn«.

Overslaget til Bygningen var paa ca. 1200 Rdl. Skolen, Realskolens nuværende Gymnastiksal, blev færdig i 1857. Den gamle Degnebolig blev nu ved Auktion solgt til Nedbrydning. Thomas Kjeldsen fik den for højeste Bud, 115 Rdl.

Omkring 1900 blev der bygget en ny Skolebygning (den gamle Realskole) tæt ved Skolehuset fra 1857, men da Byen udviklede sig stærkt, blev de snart for smaa, og det blev da bestemt, at der skulde opføres en helt ny Skole i Stedet for at udvide den gamle. Det var først Mening, at den skulde ligge Nord for Byen, men da den ved Banen vilde blive adskilt fra Byen, ændrede man Bestemmelse, og Skolen blev i 1911 opført paa dens nuværende Plads Vest for Byen.

Skolen, der opførtes efter Tegning af Arkitekt Gundelach Pedersen, havde fire Klasseværelser og Lejlighed til Andenlærer og Lærerinde. Førstelæreren fik

Bolig i en særskilt Bolig ved Siden af Skolebygningen.

I 1917 blev Skolen udvidet med to Klasseværelser og en Lærerejlighed. Senere er der i de ældste Lejligheder over Klasseværelserne blevet indrettet to Klasseværelser mere. I 1924 fik Skolen i en nyopført Bygning en stor moderne udstyret Gymnastiksal.

Skolen havde paa den Tid 8 Klasseværelser, men et Par af dem var ikke i Overensstemmelse med Lovens Fordringer, og man savnede desuden stærkt Baderum, Omklædningsrum og Lærerværelse. I 1935 blev der derfor igen foretaget en Udvidelse af Skolen. Der blev opført en Bygning med fire moderne indrettede Klasseværelser, der ved en Mellembygning stod i Forbindelse med Gymnastiksalen. I Mellembygningen er der Badeværelse med Brusebad og et Omklædningsværelse.

I et af Klasseværelserne i den gamle Skolebygning blev der indrettet et Lærerværelse og et Kontor til Overlæreren. Efter denne Udvidelse har Skolen nu 11 Klasseværelser, hvoraf et er Haandgerningslokale, og et benyttes af Folkebiblioteket.

Omkring 1830 blev den ældste Skole i Uhre flyttet fra Toften ved Brandevejen til det Sted i Byen, hvor den nu ligger. Den gamle Bygning blev brugt til 1861, da der blev opført en ny i Lighed med den, man havde faaet i Brande.

Den nye Skole blev indviet i 1862. Til Indvielsesfesten var skrevet en Sang, som her skal gengives efter en Afskrift.

Her udi dette Øjeblik
Den Tanke i os kommer:
O, gid den Slægt, som her fremstaar,
Og de, som siden kommer,
Maa stige udi Kundskab frem
Og finde Skole, have Hjem,
Hvor Dyd og Guds frygt læres.

Vi lever Øjeblikke selv,
 Da vores Tanker dvæler
 I Glæde om den Tid, der gik
 Med søde Barndomsglæder,
 Da vi fra Hjem til Skolen gik
 Og begge Steder Kundskab fik
 Til Ledning gennem Livet.

Vor Gerning her er ikke spildt,
 Vor Skjærv ej ilde givet,
 Naar her, som Sjæl i dette Hus
 En Lærer stedse bliver,
 Som staar Forældre kærlig bi,
 Fra Børn det slette at befri
 Og lære dem det gode.

Saa være da det nye Hus
 Til Virksomhed befalet
 Som Samlingssted for mange her
 Af deres dyrebare.
 Gid ingen af dem maa udgaa
 Fra dette Hus og siden staa
 Forvildet paa sin Vandring.

(Jens Pedersen.)

I en af de anførte Indberetninger bemærkes det, at Skolegangen blev mere stadig efter 1850. Før den Tid voldte det Lærerne store Vanskeligheder at faa Børnene til at møde. Rundt omkring i Landet blev der klaget over de mange ulovlige Forsømmelser. Det var særlig Sommerskolegangen, Beboerne ikke kunde forlige sig med. Om Sommeren havde de Brug for Børnene hjemme og vilde nødig af med dem, om det saa kun var $\frac{1}{2}$ Dag om Ugen.

Den 2. Maj 1855 kom der Lov om forøget Skolegang, og Forstanderskabet i Brande skriver i den Anledning: »Formedelst Sognets Vidtløftighed og Skolevejens Længde og næsten Ufremkommelighed skønner man ikke, at de tilladte Forandringer med Hensyn til

Skolegangen med Held kan iværksættes her, og man finder derfor, at Skolegangen maa blive ved det gamle.«

Den gamle Skoleordning var saaledes: I Brande gik ældste og yngste Klasse om Vinteren hver 3 Dage om Ugen, og om Sommeren sammen med Børnene fra nordre Omgangsdistrikt hver 1 Dag om Ugen. I Uhre gik om Sommeren ældste og yngste Klasse sammen med Børnene fra søndre Omgangsdistrikt hver 1 Dag om Ugen, om Vinteren var de to Klasser slaaet sammen til en og gik da 3 Dage om Ugen. Brandholm Biskole havde samme Ordning som Uhre.

I 1857 indberettes der saaledes om Skolegangen i Sognet: »Om Sommeren kunde der gives lige saa mange Dages Undervisning som om Vinteren, men Beboerne ønsker ikke denne forøgede Skolegang, fordi de ikke kan undvære deres Børns Medhjælp ved Agerdyrkning og Kvægvogtning.

For Tiden staar Skolerne paa et meget godt Kundskabstrin og i et godt Forhold til Forældre og Børn, et Gode, der vist vilde lide Afbræk, hvis streng Tvang blev anvendt med Hensyn til forøget Skolegang. Iøvrigt fortjener Beboernes Omhu for deres Børns Undervisning al Agtelse, og deres Indøvelse i deres Hjem er meget rosværdig.«

18. Februar 1860 blev det ved Lov bestemt, at Skoledagenes Antal skulde udgøre 246. Man blev nu tvungen til at udvide Skolegangen med flere Dage, og samtidig blev der oprettet et nyt Omgangsdistrikt og antaget en Vinterlærer mere. Sognet havde nu tre Omgangsdistrikter: 1. Sandfeld, Flø, Harrild (Lærer Augustinus Petersen, 19 Aar). 2. Rishjerg, Skærlund, Skærlundhede (Lærer Søren Jørgensen, 59 Aar). 3. Blæsbjerg, Askær (Lærer Niels Peter Nybygger, 18 Aar).

Til Trods for de daarlige Forhold, Lærerne arbej-

dede under, fik de dog ved Visitatserne gode Vidnesbyrd baade af Præster, Provster og Bisper.

Præsten Niels Bai Lund var meget interesseret i Skolearbejdet og kom ofte paa Besøg i Skolerne, i Vinteren 1825 en halv Snes Gange hvert Sted. Hans korte Anmærkninger i Protokollerne viser, at han altid var godt tilfreds med Lærernes Arbejde. »Alt var godt.« — »Med alt var jeg ret fornøjet.« — »Alt gik godt.« — »Det gaar bestandig bedre med indbyrdes Undervisning.« — »17. November besøgte jeg Skolen (Uhre) første Gang i denne Vinter. Børneantallet var 9, som alle prøvedes i Læsning. Begyndelsen var god.« — »15. December. Antallet er nu 16. De hørtes paa deres Lektier og i Læsning. Jeg var ret vel fornøjet.«

14. Oktober 1844 besøgte Provst Zahle Uhre og Brandholm Skoler og bedømmer dem saaledes: I Uhre Skoles øverste Klasse fandtes to Coraler vel indøvede, og de fleste af de Børn, som egentlig hører til Skolen, læste rigtigt, skønt ikke med Færdighed i Bog, men de var og for det meste i ung Alder, hvorimod en Del fra fremmede Sogne alle i Konfirmationsalderen læste maadeligt.

I Religion havde Klassen saavel hvad Bibelhistorie som den egentlige Religionslære angaar gjort en efter Børnenes Alder antagelig Fremgang, dog synes der endnu at mangle det tilbørlige Liv. Ogsaa Skriften fandtes god, dog mere net og sirlig end færdig. Regningen var forstandig og dreven, som det med Børn i den Alder kan fordres.

Her mødte og Børnene fra Brandholm Biskole og det søndre Omgangsdistrikt. Den øverste af disse Klasser læste i det hele med større Færdighed end Uhre Skoles, hvorimod den i Regning stod tilbage, men i det øvrige omtrent paa samme Punkt. Nederste Klasse i alle tre

Skoler har gjort en god Begyndelse i at stave og læse, og den begyndte Undervisning i Religion syntes at love gode Frugter, ligesom den ogsaa vidnede om større Liv end i de øverste Klasser. Omtrent det halve Antal skrev paa Papir, og i Regning var Tabellen godt lært, adskillige læste færdige Tal med 7 Cifre.«

I Indberetning om Skolevæsenets Tilstand i Brande Sogn 1857 oplyses det om Vinterlærerne Søren Jørgensen og Peder Jensen (Harrild), at de er oplyste Bønder, og Niels Jensen Nielsen, 16 Aar, en veloplyst Yngling af Bondestanden. De bedømmes med Hensyn til Sædelighed, Flid og Duelighed til »godt«. Lærerne ved de to faste Skoler faar Karakteren »meget godt«.

Den i det foregaaende omtalte Ordning med Omgangslærere ophørte saa vidt vides i Firserne. Paa den Tid blev der nemlig bygget Biskoler i Omgangsdistrikterne, saaledes i Dørslund, Drantum, Sandfeld og Askær. I Skærlund var der allerede nogle Aar tidligere blevet opført en Skole.

I Skærlund og Askær blev der omtrent samtidig med, at Skolerne blev bygget, ansat faste Biskolelærere. De andre Steder blev Skolegangsordningen omtrent ved det gamle. Om Vinteren besørgedes Undervisningen af en Vinterlærer og om Sommeren af de faste Lærere: i Dørslund og Drantum af Læreren i Brande og i Sandfeld af Læreren i Uhre.

Biskolerne var alle bygget efter samme Plan. Foruden Skolestuen, der var forsynet med lange Femmandsborde uden Rygstød, rummede de et Køkken, to smaa Stuer og et lille Soveværelse, i hvilket der stod en fast Seng, der optog saa godt som hele Stuens Længde.

De Steder, hvor man havde Vinterlærere, stod Lej-

ligheden jo tom om Sommeren. Før Vinterlæreren holdt sit Indtog i Skolen, blev Sengen forsynet med et Knippe frisk Halm, der gjorde det ud for Madras. Det blev for det meste liggende i Sengen Sommeren over og var da ofte Bolig for en Flok sultne Mus.

De fleste af Vinterlærerne var uddannede paa Staby Vinterlærerseminarium. Det var sjældent, at en Biskole havde den samme Vinterlærer ud over en Vinter eller to, da de gerne forberedte sig til Optagelse paa et Seminarium og tog deres Præparandaar ved at undervise et Par Vintre ved en Biskole.

En Vinter i en af de ensomt liggende Biskoler har sikkert ogsaa været en drøj Tid at komme igennem for en ung Mand.

Ofte var der alt for mange Børn til de smaa Skolestuer, og da de saa tit skiftede Lærer, er det rimeligt, at det undertiden kunde knibe for en Nybegynder at faa den tilbørlige Disciplin opretholdt.

Dertil kom, at Skolerne var meget sparsomt forsynede med Materiale, f. Eks. havde man saa sent som i 1905 kun to Sæt Læsebøger i hver Skole, et Sæt til hver Klasse. Et Aar havde Børnene i Drantum Skoles ældste Klasse om Vinteren læst Bogen syv Gange, saa det var intet Under, at de, da Sommerskolen begyndte, klagede over, at de nu skulde igennem den for ottende Gang.

Naar Skoletiden var forbi, var en Vinterlærer overladt til sit eget Selskab. Det var ikke hver Dag, der kom Folk forbi Skolen, og endnu sjældnere skete det, at nogen saa indenfor.

Mangen en Vinterlærer har nok talt Dagene til 1. Maj, som et Barn tæller Dagene til Juleaften, og har følt det, som om en saadan Vinter var mere end dobbelt saa lang som andre, han havde oplevet.

Dog maa man oprigtigt haabe, at de ikke alle har følt Opholdet saa skrækkeligt som den Vinterlærer, der efterlod sig følgende Hjertesuk i en Læsebog i Drantum Skole:

Farvel du Skole paa Heden,
 Farvel du ensomme Vraa,
 gid aldrig mere heneden
 jeg skal til din Arne naa.
 Du er min Ven, Ven,
 gid at vi aldrig maa mødes igen.
 Farvel du usseligste.

Dog havde der ogsaa i hans Eneboertilværelse været enkelte Lyspunkter. Saaledes havde han følt sig meget opmuntret ved Faget Læsning i Skolen, hvilket han udtrykker i et andet Vers i Læsebogen:

Læsning er et herligt Fag,
 der kan man sig hvile,
 før at man med friske Tag
 skal til sit Arbejd' ile.

Lønnen, en Vinterlærer fik for Halvaaret 1. November til 1. Maj, var 200 Kr. + Bolig og Brændsel.

Da der i 1899 blev bygget ny Skole i Brande, blev der samtidig ansat en Andenlærer, der lønnedes med 550 Kr. aarlig og Bolig paa Skolen. Lejligheden bestod af to hvidkalkede Stuer og et Køkken med Cementgulv uden Spor af Inventar. Den ene af Stuerne var forsynet med et rødmalet Fyrretræsbord og to tilsvarende Stole, den anden med et fast Sengested.

Førstelæreren underviste herefter udelukkende ved Brande Skole, om Vinteren hver Dag, om Sommeren kun fire Dage ugentlig, idet de to ældste Klasser da gik i Skole hver 1 Dag à 6 Timer, og Børnene fra Byen gik efter en frivillig Ordning 2 Dage à 4 Timer.

En Forskolelærerinde, der var blevet ansat en Tid før Andenlæreren, underviste Børnene i de to yngste Klasser hele Aaret rundt.

Andenlæreren underviste om Vinteren i Brande, men om Sommeren i Drantum og Dørslund, tre Dage ugentlig hvert Sted. Det var en lang Tur for ham hver Dag; fra Brande til Drantum er der 6—7 km og fra Brande til Dørslund 4—5 km.

I 1911 blev der i Drantum oprettet et fast Lærerembede, og i 1912 skete det samme i Dørslund. Samtidig med blev Skolerne ombygget, saa Lejlighederne blev anordningsmæssige for en gift Lærer.

Omtrent paa samme Tid ophørte Læreren i Uhre med at undervise i Sandfeld, men her blev Embedet først fast Lærerembede i 1923. Til den Tid besørgedes Undervisningen af en Biskolelærer, der dog ogsaa efter en mellem Beboerne og Kommunen halvt privat Ordning underviste om Sommeren.